

תוכן עניינים

3	מבוא
4	סקירת התקופה העבאסית
5	תרומות השלטון העבאסי לפיתוח הכלכלה, המסחר והחברה
8	מטבעות בתקופה האסלאמית
10	מטבעות זהב בתקופה העבאסית
11	משמעות היסטורית, פוליטית וחברתית של השימוש במטבעות הזהב העבאסיים
13	בדיקת מערך המטבעות בתקופה העבאסית
19	דיון
22	ביבליוגרפיה
23	נספחים

מבוא

זמנים של השראה, חדשנות וצמיחה תרבותית-כלכלית אפיינו את תקופת השלטון העבאסי שנמשכה בפועל פחות ממאה שנים וחוללה שינויים מהותיים מבחינה כלכלית, שלטונית וחברתית, שנשמרו מאז ועד היום. השושלת שהתאפיינה בגישה שלטונית היררכית, פיתחה מערך מסחרי ענף ורחב בין עמים ותרבויות גם מעבר לגבולות האימפריה, יסדה ערים גדולות וחשובות כמו בגדד והנחילה את השימוש האחד בשפה הערבית (מעוז, 1975). שיטת המסחר הנהוגה בתקופה התאפיינה במכירה וייצוא של התוצרת המקומית שאפיינה את אורח החיים הבגדדי וכן בפיתוח החקלאות ועסקאות הייבוא מאת סוחרים שיכלו לצאת ולהיכנס לעיר ללא הגבלה. המטבעות בתקופה זו שימשו כסמל בלתי נפרד מהחילוף השליט ומכוחו הרב, שהקפיד להנחיל חוקים סדירים בעלי אחידות מלאה לכל האזרחים בשטחו (מעוז, 1975).

חקר המטבעות יכול לספק לנו מידע על תהליכים ותרחישים שחלו על פני ציר זמנים היסטורי מסוים ולהביא להצפתן של שאלות חדשות בנוגע לחיים בעבר. עבודתי תסקור את התקופה העבאסית (750-1258 לספירה) שבה כלכלה חזקה יצרה מערך מטבעות רשמי וחזק לטובת המיסוי והמסחר של אותם ימים, באמצעות שימוש במטבעות הדינר (זהב) והדירהאם (כסף) כמטבעות הרשמיים. עבודתי תתמקד במטבע הדינר באופן מיוחד, ששונה פעמים רבות בצבעו, צורתו והטבעתו בהתאם לדרישתו של כל אחד מהחילופים השליטים וככל שביקשו לבטא את כוחם ועמדותיהם כלפי חוץ.

תחילה אסקור את תקופת השלטון העבאסי, את השושלת ופועלה, עלייתה ושקיעתה. לאחר מכן אדון במטבעות האסלאמיים ובנומיסמטיקה של התרבות, עם דגש מיוחד על השוני במטבעות העבאסים ותרומתם לחיי הכלכלה, החברה והדת של אותם ימים. לאחר מכן אציג מחקר מטבעות זהב ובו שישה מטבעות אופייניים לתקופה תוך סקירתם וניסיון להתחקות אחר הרעיונות, הסמלים והעקרונות שיושמו בהם כשיטה.

סקירת התקופה העבאסית

הח'ליפות העבאסית (אלדולה/ אלח'אלפה אלעבאסיה = המדינה העבאסית) הייתה אימפריה ערבית מוסלמית שהונהגה על ידי שושלת בית עבאס בין השנים 750-1258 לספירה. הח'ליפים העבאסים הביסו את שושלת קודמיהם, בית אומייה בשנת 750 והעבירו את בירת האימפריה המוסלמית מדמשק לבגדד, מה שגרם לה להיות ידועה לימים גם כח'ליפות בגדד. לאחר שנפלה העיר בידי כיבוש המונגולים בשנת 1258, קרסה הח'ליפות והמשיכה לפעול כסמכות דתית סימבולית (מעמד רוחני נטול השפעה או שליטה) בשלוש מאות השנים שלאחר מכן. השושלת צמחה במקור במחוז ח'וראסאן אשר בפרס, תחת שלטון בית אומייה ממנו סבלו העבאסים ומשפחות רבות נוספות. היות והמחוז שכן בגבולה המזרחי של האימפריה, הוא סבל מעוני ואנשיו נלקחו תדיר למלחמות שניהלה האימפריה עם עמי מרכז אסיה. שנה בלבד לפני שעלה בית עבאס לגדולתו, הוכתר אל ספאח', אחיו של אחד ממנהיגי המחוז שנרצחו על ידי האומיים, כח'ליפה הראשון לבית עבאס¹. זו הייתה נקודת המפנה שבה תנועת המרי וההתקוממות שכבר התאגדה בקרב מספר בתים במחוז קודם לכן, פעלה לראשונה נגד האומיים והכחידה כליל את צבאם (מעוז, 1975).

השלטון פוצל למחוזות כאשר לכל מחוז מונה מושל האמון על גביית מיסים, ששימשו לבניית ארמונות פאר ומבנים ציבוריים חשובים בערים בגדד וסאמרא, לרבות הקמת מערכת תעלות המים מהפרת והחידקל. הפיצול יצר רגולציה לפיה החל עידן בעל שגשוג כלכלי אדיר וחסר תקדים, שכונה "תור הזהב של בית עבאס". שיאו הגיע בימי שלטון הח'ליפה הארון אל ראשיד (786-809). אלו היו ימים בהם חשיבותה של האימפריה העבאסית, כוחה, עושרה, גבולותיה השקטים² – יצרו פריחה תרבותית ענפה של שירה, ספרות ומחזות. על פי מקורות מערביים, אל ראשיד קיים קשר עם קרל הגדול מלך הפרנקים ששלט באירופה של אותם ימים. שניהם ביססו איבה משותפת ליריביהם ומצאו זה בזה בני ברית ראויים הן מבחינה צבאית והן דיפלומטית. קרל השיג עבור אל ראשיד זכויות עליה לרגל גם למקומות הקדושים לנצרות בארץ ישראל ואל ראשיד השיג עבור קרל זכויות סחר בנמלי הים התיכון. האימפריה שניהל הארון אל ראשיד הצטיינה ביכולות אדמיניסטרטיביות מופתיות, בחקלאות מפותחת ושלטון ריכוזי דתי חזק. לעת מותו, הכריז כי שלושת בניו יירשו אותו באופן הבא: אל אמין, האח הבכור קיבל את השליטה בבגדד. אל מאמון קיבל את השליטה במחוז ח'וראסאן הפרסי ואילו אל מעתצם הצעיר נשלח להרי הטאורוס על מנת להיאבק באימפריה הביזנטית. על פי צוואתו של אל ראשיד, רק אם אחד מבניו ימות ירשו אותו האחרים (מעוז, 1975).

מלחמה קשה פרצה כעבור מספר שנים בין אל אמין ואל מאמון, כאשר הבכור שהוכתר כח'ליף הבגדדי, ציווה על אחיו מח'וראסאן להגיע עם צבאו לבגדד. אל מאמון ראה בכך הפרת צוואתו של האב ועל כן סירב. בתגובה, הכריז הח'ליף על ביטול זכויותיו של אחיו וגרר הכרזה דומה גם מהצד הנגדי. אל אמין החליט להוביל צבא עצום למלחמה נגד אחיו במחוז הפרסי והוכה על ידו קשות. אל מאמון יצא ממחוז ח'וראסאן אל עבר בגדד, כבש שטחים רבים בדרך והטיל מצור על הבירה. לאחר שנרצח אחיו הח'ליף בידי אנשיו שסרחו, הוא הוכתר במקומו ונחשב לאחד השליטים המצליחים בשושלת העבאסית (מעוז, 1975).

¹ תרשים מלא של השושלת מופיע כנספח לעבודה

² גבולות האימפריה העצומים נפרשו ממחוז אפריקה עד למדבר לוב וסיציליה במערב, גבולות הים השחור והים הכספי (ארמניה ואזרביג'אן) בצפון, חבל פרס עד גבולות סין במזרח ומחוז תימן (אלחג'אז) בדרום.